

Zbigniew Kantyka

Teoretyczna i metodologiczna koncepcja szkoły chicagowskiej w nauce o polityce

Abstract: Theoretical and methodological concept of the Chicago School in the political science.

As part of the research methodology in the social sciences, sociological orientation, created and developed in the 1920s and 1930s in Chicago, achieved great importance and publicity. Its assumptions and achievements were thoroughly discussed, were and are often cited in the scientific literature. While relatively rarely mentions can be found of the existing at the same time, largely separate institutionally and personally, Chicago School in the political science, the creators and participants of which attempted to redefine the goals and methods of studying political reality. The background for new proposals were normative assumptions dominant in the first decades of the 20th century, of the so-called classical political science, very different from the model of empirical science focused on the search for a general theory which started to become a standard in all disciplines.

A new scientific discipline, emerging at the turn of the century, devoted to the study of politics was primarily inspired by the achievements and traditions of such sciences as political philosophy, legal studies or political history. It influenced obviously its normative character by directing the interest of researchers primarily to considerations related to the legal and constitutional solutions and analysis of the formal dimension of political institutions. During this period, the real world of politics remained outside of analyses — thus, differently than in the 19th century sociology with positivist orientation, no particular attention was paid to the importance of scientific data obtained by using empirical methods.

My text contains a concise presentation of the scientific profiles of the main representatives of the Chicago School in the political science — Charles E. Merriam, Harold D. Lasswell, and Harold F. Gosnell. Their theoretical and methodological ideas on the methods of study and mechanisms of political reality, which they used in their academic activities and research work, in an unquestionable way influenced the development of modern political science. As far as the methodology is concerned, the article is based on a direct analysis of key source texts and on the attempt to interpret their contents and significance of the proposals contained therein, in the context of the methodological dilemmas of modern political science.

Key words: concept of the Chicago School, political science, sociological orientation, dilemmas of political science

Wstęp

Uniwersytet Chicago, założony w latach 1890—1892 przez Amerykańskie Stowarzyszenie Edukacyjne Baptystów dzięki dotacji Johna D. Rockefellera, stał się w ciągu minionych ponad stu lat istnienia źródłem wielu interesujących i różnorodnych nurtów intelektualnych, które wywarły istotny wpływ na rozwój światowej nauki. Motto tej uczelni — „Crescat scientia, vita excolatur” („Pozwólcie, by ciągle rosła wiedza, wzbogacając ludzkie życie”) — przyniosło efekt w postaci uzyskania przez jej absolwentów aż 89 Nagród Nobla (zdecydowanie pierwsze miejsce wśród wszystkich uczelni świata) zarówno w dziedzinie nauk przyrodniczych, jak i społecznych. Dlatego określenie „szkoła chicagowska” występowało począwszy od przełomu XIX i XX wieku w bardzo różnych kontekstach, między innymi jako nazwa orientacji w architekturze, pedagogice, filozofii (pragmatyzm), socjologii, studiach nad religią, krytyce literackiej i ekonomii (nurt neoklasycyzy)¹.

Z punktu widzenia metodologii badań w naukach społecznych szeroki rozgłos zyskała zwłaszcza stworzona i rozwijana przez lata w Chicago orientacja socjologiczna, której założenia i dorobek doczekały się obszernego omówienia i są wielokrotnie przywoływane w literaturze naukowej². Stosunkowo rzadko natomiast wspomina się o istniejącej równolegle w znacznej mierze odrębnej instytucjonalnie i personalnie, szkole chicagowskiej w nauce o polityce (Chicago School of Political Science), której twórcy i uczestnicy próbowali zredefiniować cele i metody badania rzeczywistości politycznej. Tłem dla nowych propozycji były dominujące w pierwszych dekadach XX wieku normatywne założenia tak zwanej klasycznej nauki o polityce, bardzo odległe od stającego się standardem we wszystkich dyscyplinach wzorca nauki empirycznej, nastawionej na poszukiwanie teorii ogólnej.

Rodząca się na przełomie wieków nowa dyscyplina naukowa poświęcona badaniu polityki inspirowana była przede wszystkim dorobkiem i tradycją takich nauk, jak filozofia polityki, nauki prawnicze czy historia polityczna. Rzutowało to w sposób oczywisty na jej normatywny charakter, orientując zainteresowania badaczy przede wszystkim na rozważania dotyczące rozwiązań prawnoustrojowych i analizę formalnego wymiaru instytucji politycz-

¹ Zob. G. Castle: *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Oxford 2007; *The Routledge Companion to the Study of Religion*. Ed. J.R. Hinnells. New York 2010, s. 42—44; *The Chicago School of Political Economy*. Ed. W.J. Samuels. East Lansing 1976; *The Chicago School of Pragmatism: Early Debates on Instrumentalism (1903—1911)*. Ed. J.R. Shook. Bristol 2000.

² W literaturze polskiej kompendium wiedzy na temat socjologicznej szkoły chicagowskiej stanowi praca K. Czekaja: *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*. Katowice 2007.

nych. W tym okresie poza obszarem analiz pozostawał realny świat polityki — odmiennie zatem niż w zorientowanej pozytywistycznie XIX-wiecznej socjologii, nie przywiązywano szczególnej wagi do naukowego znaczenia danych pozyskiwanych za pomocą metod empirycznych.

Cel mojego tekstu stanowi prezentacja głównych przedstawicieli szkoły chicagowskiej w nauce o polityce oraz ich poglądów teoretycznych i metodologicznych na temat sposobów badania oraz mechanizmów funkcjonowania rzeczywistości politycznej, które w niekwestionowany sposób wpłynęły na rozwój współczesnej nauki o polityce. Od strony metodologicznej artykuł opiera się na bezpośredniej analizie tekstów źródłowych i próbie interpretacji ich treści oraz znaczenia zawartych w nich propozycji, w kontekście dylematów metodologicznych współczesnej politologii.

Charles Edward Merriam (1874—1953) — idea teorii empirycznej w politologii

Założycielem i liderem szkoły był Charles Merriam, który ukończył studia i doktoryzował się na Columbia University. Jego kariera naukowa od początku XX wieku związana była jednak z Uniwersytetem Chicago, gdzie stworzył Wydział Nauki o Polityce, pełniąc w latach 1923—1940 funkcję jego dziekana. Ośrodek ten przez lata wykształcił i wypromował wielu naukowców, którzy wnieśli znaczący wkład w rozwój nauki o polityce, kształtując jej nowe oblicze i wpływając na wzrost rangi wśród innych dyscyplin społecznych. Merriam traktował uniwersytet i swój wydział przede wszystkim jako wspólnotę badaczy. Próbował wcielić w życie ideę zespołowych studiów nad zachowaniami politycznymi, dążąc do integracji badań akademickich z edukacją obywatelską oraz współpracy z grupami interesów i władzami lokalnymi³.

Wykształcony w duchu tradycyjnej nauki o polityce, pierwsze swoje naukowe zainteresowania skierował Merriam w stronę studiów nad filozofią polityki i historią amerykańskich teorii polityki. Już wówczas, między innymi w opublikowanej w 1903 roku pracy *A History of American Political Theories* podkreślał, że dotychczasowe empiryczne badania sfery politycznej koncentrowały się na obserwacji i klasyfikacji, bardzo rzadko proponując rozwiązania zasadniczych problemów teorii polityki. Potrzebna jest natomiast wiedza, którą będzie można wykorzystać do usystematyzowania dzia-

³ P.D. Reagan: *Designing a New America: The Origins of New Deal Planning 1890—1943*. Amherst 2000, s. 70.

łań politycznych — podporządkowania procesu rządzenia zasadom wypracowanym przez naukę⁴.

Kiedy w 1921 roku Ch. Merriam sformułował po raz pierwszy wyraźnie swą wizję zmian w podejściu do badania polityki i konstruowania naukowej wiedzy o polityce, tworząc tym samym podstawy programowe nowej szkoły⁵, wokół dominowała klasyka i tradycja. Taka sytuacja panowała w dwóch głównych ośrodkach akademickich prowadzących kształcenie i badania politologiczne. W Uniwersytecie Columbia podstawę stanowiło zaimportowane z Niemiec podejście porównawcze łączone ze studiami administracyjno-prawnymi i filozofią polityki (John W. Burgess, Frank J. Goodnow, William A. Dunning)⁶, a w Uniwersytecie Johnsa Hopkinsa — orientacja na badania typu historycznego (Herbert B. Adams, dla którego „nauka o polityce była po prostu współczesną historią⁷”). Jeśli nawet pojawiło się zainteresowanie faktami i empirią, czego pierwsze symptomy widoczne były już na przełomie wieków, to zwykle w bardzo ograniczonym wymiarze, bez uwzględnienia szerszej perspektywy teoretycznej i systemowej. Ten nowy, lecz stosunkowo wąski, sposób rozumienia „naukowości” dał znać o sobie w pierwszym okresie istnienia założonego w 1903 roku Amerykańskiego Stowarzyszenia Nauki o Polityce (American Political Science Association — APSA) między innymi za prezydentur Jamesa Bryce’a, A. Lawrence Lowella i Woodrowa Wilsona⁸. Zwolennikiem nowych tendencji był też Arthur F. Bentley, który otwarcie wyrażał przekonanie, że jedynie nauka o polityce oparta na odpowiednich regułach badań ma szanse zbliżyć się pod względem adekwatności empirycznego opisu świata, wyjaśniania i przewidywania zjawisk do nauk przyrodniczych⁹. Postulaty te zyskały rangę spójnego programu rozwoju dyscypliny, zdobywając coraz szerszy zasięg i wpływy, wraz z momentem wyboru Ch. Merriama na funkcję prezydenta APSA w 1924 roku. W swym programowym przemówieniu podkreślił on między innymi konieczność włą-

⁴ Ch.E. Merriam: *A History of American Political Theories*. New York, s. 329—330.

⁵ Ch. E. Merriam: *The Present State of the Study of Politics*. „American Political Science Review” 1921, Vol. 15, No. 2, s. 173—185.

⁶ B.D. Karl: *Charles E. Merriam and the Study of Politics*. Chicago 1974, s. 24; M.T. Heaney, J.M. Hansen: *Building the Chicago School*. „American Political Science Review” 2006, Vol. 100, No. 4, s. 589—590.

⁷ A. Somit, J. Tanenhaus: *The Development of American Political Science: From Burgess to Behavioralism*. Boston 1967, s. 25, 30—39.

⁸ W swoim prezydenckim *exposé* A. Lawrence Lowell podkreślał: „Głównym laboratorium [badawczym — Z.K.] dzisiejszego działania instytucji politycznych nie jest biblioteka, lecz zewnętrzny świat życia publicznego. Tam należy szukać zjawisk. Tam należy je najpierw zaobserwować. Tylko poprzez ich studiowanie możemy spodziewać się znaczącego wkładu w rozwój nauki”. A.L. Lowell: *The Physiology of Politics*. „American Political Science Review” 1910, Vol. 4, No. 1, s. 7—8.

⁹ A. Somit, J. Tanenhaus: *The Development of American Political Science...*, s. 79.

czenia się politologii i innych nauk społecznych do wspólnych poszukiwań nastawionych na rzeczywiste rozwiązywanie społecznych problemów. „Polityka i nauki społeczne — podkreślał — stoją przed sobą twarzą w twarz. Nauki społeczne i nauki przyrodnicze razem, jednocząc swoje siły, muszą zmierzyć się z najważniejszym zadaniem przed którym stoi ludzkość — inteligentnym zrozumieniem i kontrolą ludzkiego zachowania”¹⁰.

Według Merriama kluczem do osiągnięcia realnej wiedzy naukowej w politologii jest przede wszystkim właściwe planowanie i organizacja badań, zagospodarowanie szerokiej przestrzeni badawczej przez usystematyzowanie różnych podejść i metod oraz umiejętne wykorzystanie ich rezultatów. Oznaczało to zintegrowanie oderwanych od siebie perspektyw proponowanych przez przedstawicieli poszczególnych dyscyplin naukowych, zarówno tradycyjnych, takich jak historia, prawo i filozofia, jak i nowych, o nastawieniu empirycznym — socjologia, psychologia, etnologia, antropologia, geografia, biologia¹¹.

Merriam od początku dostrzegał ścisłą zależność między głównym celem badania polityki sprowadzającym się, podobnie jak w przypadku każdej nauki, do odkrywania prawidłowości zachodzących w tej sferze życia społecznego, a funkcją praktyczną wiedzy naukowej — racjonalizacją ludzkich zachowań w obrębie politycznych instytucji. Oceniał pozytywnie, w perspektywie historycznej, postęp, jaki dokonał się w zakresie mechanizmów rządzenia i przebiegu procesu politycznego. Przekonany był jednak, że można w tym zakresie osiągnąć dużo więcej niż dotąd, wprzęgając w sposób systematyczny zdobycze nauki w mechanizmy rządzenia i planowania politycznego. Nowe stulecie, między innymi dzięki intensyfikacji i unaukowieniu badań nad polityką, miało być epoką radykalnego przejścia od „ślepej adaptacji do twórczej ewolucji”¹². Akceptowana przez niego koncepcja modernizacji liberalizmu i kapitalizmu obejmowała opartą na podstawach naukowych reformę całego systemu społecznego, zarówno w sferze rządzenia, jak i zarządzania¹³. W podstawowej programowej pracy *New Aspects of Politics* wskazywał, że użyteczność społeczna politologii „wymaga współpracy różnorodnych agencji rządowych, licznych instytucji szkolnictwa wyższego oraz, być może, fundacji prywatnych”¹⁴. Wiele uwagi poświęcał w swych działaniach organizacyjnych i aktywności naukowej

¹⁰ Ch.E. Merriam: *Progress in Political Research*. „American Political Science Review” 1926, Vol. 20, No. 1, s. 12.

¹¹ Ch.E. Merriam: *The Present State of the Study of Politics...*, s. 175—177, 184—185.

¹² Ch.E. Merriam: *Political Power*. New York 1934, s. 326.

¹³ Ch.E. Merriam: *Outlook for Social Politics in the United States*. „American Journal of Sociology”, Vol. 18, No. 5, s. 687—688.

¹⁴ Ch.E. Merriam: *New Aspects of Politics*. Chicago—Illinois 1925, s. 68—69.

zagadnieniu wzmocnienia demokracji poprzez upowszechnienie edukacji obywatelskiej¹⁵.

Za jedną z przyczyn opóźnienia nauk społecznych w stosunku do nauk przyrodniczych Merriam uważał brak odpowiedniego zaplecza i infrastruktury badawczej. W 1923 roku utworzył przy Uniwersytecie Chicago Radę Badań w Naukach Społecznych (Social Science Research Council — SSRC), instytucję finansującą i koordynującą projekty badawcze we wszystkich naukach społecznych. Jednocześnie powołał do życia Komitet Badań Społeczności Lokalnych (Local Community Research Committee — LCRC). Obie instytucje skutecznie realizowały ideę pozyskiwania publicznych i prywatnych środków finansowych wspierających prace naukowe skoncentrowane głównie na wykorzystaniu wspólnoty miejskiej jako interdyscyplinarnego laboratorium badawczego. Z jego inicjatywy, dzięki wsparciu Fundacji Rockefellera, powstał na Uniwersytecie Chicago nowoczesny Social Science Research Building (SSRB) służący reprezentantom różnych dyscyplin społecznych, wyposażony między innymi w pracownię badań statystycznych¹⁶.

Idee Merriama wcielali w życie, współtworząc nową orientację i budując dorobek naukowy szkoły, przede wszystkim wychowankowie, absolwenci i doktoranci Wydziału Nauki o Polityce Uniwersytetu Chicago. Wśród nich między innymi Harold D. Lasswell, Harold F. Gosnell, David B. Truman, V.O. Key Jr., Avery Leiserson, Gabriel A. Almond, Herbert A. Simon, C. Herman Pritchett. Grono współpracowników poszerzało się jednak także o zainteresowanych jego koncepcją naukowców z innych ośrodków akademickich. Wśród nich znalazł się reprezentant empirycznej psychologii Louis L. Thurstone, pionier psychometrii i psychofizyki, który przeniósł się na Uniwersytet Chicago z waszyngtońskiego Institute for Government Research, obejmując na zaproszenie Merriama funkcję dyrektora interdyscyplinarnego Laboratorium Psychometrycznego¹⁷. Merriam urzeczywistniał w praktyce głoszoną przez siebie koncepcję łączenia badań z realnym życiem publicznym i politycznym. Przez wiele lat zasiadał w radzie miejskiej Chicago, startował też — w 1911 roku, bez powodzenia — w wyborach na burmistrza. W 1930 roku przyczynił się do stworzenia Louis Brownlow's Public Administration Clearing House, instytucji nastawionej na utrzymywanie komuni-

¹⁵ Ch.E. Merriam: *The Making of Citizens: A Comparative Study of Methods of Civic Training*. Chicago 1931; Idem: *Civic Education in the United States*. New York 1934.

¹⁶ L.D. White: *The Local Community Research Committee and the Social Science Research Building*. In: *Chicago: An Experiment in Social Science Research*. Ed. L.D. White. Chicago 1929, s. 26—27.

¹⁷ Zob. L.V. Jones: *L. L. Thurstone: Vision of Psychology as a Quantitative Rational Science*. In: *Portraits of Pioneers of Psychology*. Vol. 3. Eds. G.A. Kimble, M. Wertheimer. Washington 1998, s. 91.

kacji pomiędzy zawodowymi organizacjami funkcjonariuszy administracji publicznej, sprzyjających postępowi w tej dziedzinie. Był aktywny także na poziomie polityki federalnej, między innymi wchodząc w skład National Resources Planning Board (NRPB). Jako doradca prezydentów Herberta Hoovera i Franklina D. Roosevelta opowiadał się za rozwojem planowania społecznego opartego na dorobku wynikającym z badań naukowych¹⁸. Z tego zapewne powodu został przez Roberta LaFollette'a, gubernatora Wisconsin i kandydata na prezydenta USA z ramienia Partii Postępowej (Progressive Party), nazwany w tamtym czasie „Woodrowem Wilsonem Zachodu”¹⁹.

Harold Dwight Lasswell (1902—1978) — naukowa wiedza o polityce jako podstawa nowoczesnej demokracji

Jednym z uczniów i najbliższych współpracowników Ch. Merriama był Harold D. Lasswell, związany z Uniwersytetem Chicago przez ponad dwadzieścia lat. Studia na tej uczelni rozpoczął w wieku szesnastu lat. Zdaniem R. Seidelmanna, był on tym studentem, który metodologiczne idee dziekana Wydziału Nauki o Polityce wzięł sobie do serca chyba najmocniej²⁰. Pierwszy jego opublikowany tekst naukowy, oparty na obserwacji uczestniczącej, dotyczył wpływu warunków społecznych na zachowania polityczne w środowisku miejskim²¹. Rozprawa doktorska, którą obronił w roku 1927, była z kolei pracą z zakresu komunikowania politycznego, poświęconą technikom propagandy w okresie I wojny światowej²².

Zainteresowania badawcze Lasswella były bardzo rozległe i wniosły istotny wkład w budowę tożsamości metodologicznej nauki o polityce. Wśród jego nowatorskich propozycji, kontynuowanych i rozwijanych do dzisiaj w badaniach społecznych, znalazły się między innymi wykorzystanie psychoanalizy i psychiatrii w badaniach zachowań politycznych, stworzenie podstaw analizy zawartości i treści przekazu, studia nad alokacją wartości

¹⁸ P.D. Reagan: *Designing a New America...*, s. 78—80.

¹⁹ *American Political Scientists: A Dictionary*. Eds. G.H. Utter, C. Lockhart. Westport 2002, s. 273.

²⁰ R. Seidelman: *Disenchanted Realists: Political Science and the American Crisis, 1884—1984*. New York 1985, s. 133.

²¹ H.D. Lasswell: *Chicago's Old First Ward. A Case Study in Political Behavior*. “National Municipal Review” 1923, Vol. 12, Issue 3, s. 127—131.

²² H.D. Lasswell: *Propaganda Technique in the World War*. New York 1927.

w społeczeństwie, rozważania o modelu osobowości demokratycznej, analiza mechanizmów funkcjonowania państwa policyjnego²³. Wiele z podejmowanych przez niego prac stanowiły przedsięwzięcia autorskie i realizowane na własne konto. Mimo to pozostawał cały czas konsekwentnym i wiernym uczniem swego wychowawcy i mistrza, zdaniem niektórych badaczy najskuteczniej wypełniającym w praktyce badawczej realną treścią ogólne ramy wizji nowoczesnej naukowej politologii sformułowane przez Ch. Merriama.

Opublikowana w 1927 roku praca *Psychopatology and Politics*²⁴ była pierwszym systematycznym empirycznym studium dotyczącym psychologicznego aspektu zachowań politycznych. W zasadniczej części pracy Lasswell przeanalizował dane kliniczne i uzyskane w ramach własnych pogłębianych wywiadów, poszukując odpowiedzi na pytania: Jakie elementy osobowości decydują o tym, czy ktoś zostaje politykiem czy administratorem? Co determinuje indywidualny wybór akceptowanych wartości ideologicznych?

W dwóch kolejnych pracach (*World Politics and Personal Insecurity* i *Politics: Who Gets What, When, and How*²⁵) naszkicował on swoje poglądy metodologiczne, nazywając proponowane podejście „analizą konfiguracywną”. Jej podstawę stanowiło zdefiniowanie procesu politycznego jako konfliktu wokół rozumienia i dystrybucji dominujących wartości społecznych — majątku, godności i bezpieczeństwa²⁶.

Choć początkowo dystansował się on nieco od koncepcji politologii, jako nauki stosowanej, orientując się na badania bliższe idei wiedzy „czystej”, stopniowo jednak jego prace dotyczyły w coraz większym stopniu problemów i zagadnień związanych z kwestią doskonalenia mechanizmów funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego. Wiedza naukowa miała być fundamentem pożądanej społecznej zmiany. W rozważaniach na ten temat prześcignął nawet swego mistrza. Merriam zawsze bowiem wyznaczał wyraźną granicę między polityką a nauką, postulując jedynie, by obiektywna wiedza pełniła funkcję efektywnego wsparcia dla decyzji podejmowanych przez rządzących i zachowań politycznych obywateli. Lasswell, budując wizję unaukowanej

²³ Reprezentatywne omówienie podejmowanej przez H.D. Lasswella problematyki badawczej oraz stosowanych przez niego metod badawczych można znaleźć w licznych opracowaniach monograficznych. Zob. m.in. L. Porębski: *Między przemocą a godnością. Teoria polityczna Harolda D. Lasswella*. Kraków 2007; *Politics, Personality, and Social Science in the Twentieth Century: Essays in Honor of Harold D. Lasswell*. Ed. A.A. Rogow. Chicago 1969.

²⁴ H.D. Lasswell: *Psychopatology and Politics*. New York 1927.

²⁵ H.D. Lasswell: *World Politics and Personal Insecurity*. New York 1934; Idem: *Politics: Who Gets What, When, and How*. Whittlesey House. New York 1936.

²⁶ Por. G. Almond: *A Discipline Divided. Schools and Sects in Political Science*. Newbury Park 1990, s. 296.

demokracji, opowiedział się wprost za wariantem polegającym na całkowitym i bezpośrednim zastąpieniu irracjonalnych reguł gry politycznej ściśle zrationalizowaną „technologią polityki” opartą na demokratycznym planowaniu²⁷.

Wiedzę naukową zawierającą prawdę uważał on za jedyną receptę w historycznym przemieszczaniu się społeczeństw między dwoma biegunami, którymi są, z jednej strony, absolutna dyktatura, z drugiej — nieograniczona władza ludu. Bez nauki demokracja okazuje się ślepa i słaba. Podstawowy problem to „ustanowienie rządów opartych na prawdzie na temat kondycji społecznej i harmonijnych relacji między ludźmi. Odkrywanie prawdy jest wynikiem specjalistycznych badań, nie mają więc monopolu na nią ani rządzący, ani też rządzi”²⁸.

Lasswell, podobnie jak większość innych twórców szkoły chicagowskiej, doceniał znaczenie metod ilościowych, o czym świadczy między innymi studium na temat propagandy komunistycznej w mieście Chicago w okresie wielkiego kryzysu, które zrealizował wraz ze swoją asystentką Dorothy Blumenstock²⁹. Opracowanie to autorzy nazwali „księgą faktów”, wykorzystując jako źródło faktów naukowych niemal wszystkie dostępne empirycznie materiały, na przykład publikacje i poufne raporty partii komunistycznej, notatki policji, relacje członków i byłych członków partii, bezpośrednią obserwację. Uzyskane w ten sposób dane zostały poddane kwantyfikacji i systematycznej analizie z zastosowaniem metod statystycznych.

Niewątpliwie największym jego wkładem w dorobek szkoły chicagowskiej w nauce o polityce było wzbogacenie badań o perspektywę psychologiczną. Doskonale łączyło się to z ideą interdyscyplinarności, konsekwentnie głoszoną i wcielaną w życie przez Merriama, którego nie trzeba było przekonywać o wartości i znaczeniu stosowania w badaniach politologicznych metod psychologii społecznej.

Niezależnie od przyjętych założeń teoretycznych i rozwiązań metodologicznych najważniejszy był jednak cel — wykorzystanie odkrywanych prawidłowości do budowy lepszego systemu politycznego.

²⁷ Por. R. Seidelman: *Disenchanted Realists...*, s. 134—135.

²⁸ H.D. Lasswell: *Psychopatology and Politics...*, s. 197.

²⁹ H.D. Lasswell, D. Blumenstock: *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*. New York—London 1939.

Harold Foote Gosnell (1896—1997) — nauka o polityce jako dyscyplina eksperymentalna i statystyczna

Harold Foote Gosnell był również wychowankiem, a później asystentem i doktorantem Ch. Merriama. Jego pierwszą poważną pracą naukową stanowiło studium na temat lokalnego przywództwa politycznego — doktorat obroniony na Wydziale Nauki o Polityce Uniwersytetu Chicago³⁰. We wstępie do poszerzonego wydania tej pracy Merriam, podkreślając rzetelność badawczego warsztatu autora, ocenił jego tekst jako zbieżny z nowymi zadaniami stojącymi przed nauką o polityce. Pisał: „Tylko nowa era naukowych poszukiwań, oparta na szerszej niż dotąd zakrojonych badaniach politycznej natury i zachowań ludzi, z bardziej intensywnym wykorzystaniem ugruntowanych metod badawczych, może umożliwić w pełni udane analizy przywództwa. Jest wiele oznak, że budzące się rzeczywiste zainteresowanie naukowym poznaniem polityki ma duże szanse rozwinąć się w niedalekiej przyszłości, i że zbliżamy się do nowej epoki w badaniach nad polityczną naturą człowieka”³¹.

Wkrótce potem Gosnell opracował, wraz z Merriamem, nowatorskie metodologicznie empiryczne studium *Non-Voting: Causes and Methods of Control*³². Praca ta zyskała szeroki rozgłos i stała się pierwszą poważną publikacją identyfikowaną z politologiczną szkołą chicagowską. Oparta była na szeroko zakrojonych bezpośrednich badaniach zachowań elektoratu podczas wyborów burmistrza Chicago w 1923 roku, przeprowadzonych z udziałem studentów i doktorantów Wydziału Nauki o Polityce. Wykorzystano w niej, prawdopodobnie po raz pierwszy w politologii, metodę doboru respondentów za pomocą próby losowej — badaniu poddanych zostało wytypowanych w ten sposób 6 tys. wyborców.

Naturalną kontynuację tej pracy, wzbogaconą o nowe rozwiązania metodologiczne, stanowiły badania zachowań wyborczych mieszkańców Chicago, przeprowadzone podczas wyborów prezydenckich w 1924 roku i wyborów do rady miejskiej w 1925 roku. Zrealizowano je w 12 okręgach wybranych z części miasta różniących się pod względem standardu życia i struktury narodowościowej mieszkańców. W każdym z nich wyodrębniono dwie

³⁰ H.F. Gosnell: *Thomas C. Platt: Political Manager*. „Political Science Quarterly” 1923, Vol. 38, No. 3, s. 443—469; Idem: *Boss Platt and His New York Machine: A Study of the Political Leadership of Thomas C. Platt, Theodore Roosevelt, and Others*. Chicago 1924.

³¹ Ch.E. Merriam: *Introduction*. W: H.F. Gosnell: *Boss Platt and His New York Machine...*, s. XXIII.

³² Ch.E. Merriam, H.F. Gosnell: *Non-Voting: Causes and Methods of Control*. Chicago 1924.

porównywalne pod względem liczebności grupy obywateli, z których jedna stanowiła grupę eksperymentalną, a druga — kontrolną. Grupa eksperymentalna została zachęcona do rejestracji i oddania głosu za pomocą dwóch listów — niezawierających elementów agitacji partyjnej, neutralnych politycznie. Miały one formę informacji w języku angielskim, a w niektórych przypadkach także polskim, czeskim i włoskim. Pierwszy list wysłany został przed terminem rozpoczęcia rejestracji, drugi — gdy dobiegała ona końca. Rezultaty tego oryginalnego eksperymentu przedstawił Gosnell w pracy *Getting Out the Vote: An Experiment in the Stimulation of Voting*³³.

Nowatorską pozycję stanowiła praca Gosnella na temat aktywności politycznej Afroamerykanów, przywoływana często także współcześnie przez naukowców zajmujących się tą problematyką³⁴. I w tej pracy Gosnell zastosował równolegle wiele różnorodnych metod i sposobów pozyskiwania danych, poczynając od treści gazet i czasopism, przez bezpośrednią obserwację (zapiski i relacje asystentów), wywiady, analizę dokumentów, po ilościowe informacje statystyczne.

W 1937 roku ukazała się kolejna oryginalna i pionierska książka Gosnella, interesująca głównie ze względu na przyjętą metodologię i formę prezentacji zgromadzonego materiału, poświęcona analizie mechanizmów polityki w mieście Chicago³⁵. Gosnell wykorzystał w niej dane pozyskane z ogromnej liczby źródeł — prasy codziennej, dokumentów urzędowych, oficjalnych zestawień statystycznych pozyskanych z instytucji i urzędów, własnych wywiadów i aktywnej obserwacji uczestniczącej. Praca została bogato zilustrowana dziesiątkami zestawień tabelarycznych, wykresów i map. Skłoniło to Williama F. Ogburna, autora wstępu do książki, do stwierdzenia, że jest ona czymś całkowicie nowym w studiach nad polityką, „ponieważ wprowadza do nauki o polityce wszystkie techniki badawcze dostępne we współczesnych naukach społecznych”³⁶.

Gosnell, podobnie jak wielu naukowców z politologicznej szkoły chicagowskiej, nie izolował się od praktyki politycznej. W latach 1941—1960 zatrudniony został w rządzie federalnym, początkowo w Biurze Budżetowym, a później w Departamencie Stanu. Nie zrezygnował całkowicie z badań naukowych i dydaktyki, zajmując się problematyką sowietologiczną (badania dla Special Operations Research Office) oraz kontynuując studia nad zagadnieniem aktywności politycznej Afroamerykanów.

³³ H.F. Gosnell: *Getting Out the Vote: An Experiment in the Stimulation of Voting*. Chicago 1927. Por. G.E.G. Catlin: *Harold F. Gosnell's Experiments in the Stimulation of Voting*. In: *Methods in Social Science: A Case Book*. Ed. S.A. Rice. Chicago 1931, s. 697—698.

³⁴ H.F. Gosnell: *Negro Politicians: The Rise of Negro Politics in Chicago*. Chicago 1935.

³⁵ H.F. Gosnell: *Machine Politics: Chicago Model*. Chicago 1937.

³⁶ *Ibidem*, s. XI.

Zakończenie

Niewątpliwie główną cechą chicagowskiej szkoły w nauce o polityce był głęboki optymizm, wynikający z przekonania o możliwości uzyskania realnej wiedzy o świecie społecznym i mechanizmach rządzących polityką, oraz zorientowanie na funkcję instrumentalną nauki. Twórcy tej orientacji uważali, że będzie można w nieodległej przyszłości wykorzystać rezultaty badań naukowych do skutecznego przekształcania rzeczywistości — unaukowania rządzenia i zarządzania. Nauka miała stać się podstawą racjonalizacji życia społecznego, wypierając wiarę i ideologię. Osiągnięcie tego celu wymagało zmiany jakościowej — głębokiej modernizacji nauki o polityce. W zakresie metodologii i teorii postulowali oni między innymi:

- interdyscyplinarność: włączenie politologii w systematyczne poszukiwanie rozwiązań podstawowych problemów związanych ze społeczną egzystencją człowieka wspólnie z innymi naukami empirycznymi (społecznymi i przyrodniczymi);
- empiryzm: szacunek dla faktów, zarówno jako źródła wiedzy, jak i koniecznego weryfikatora rodzących się hipotez;
- nastawienie na budowę teorii ogólnej: wyjście poza badania opisowe, świadomość potrzeby systematyzacji wiedzy o polityce, próba nadania jej mocy wyjaśniającej i prognostycznej typowej dla empirycznych nauk przyrodniczych;
- progresywizm: optymistyczna wizja przyszłości rozwoju społecznego i przekonanie o sile modelu demokratycznego systemu politycznego, budowanego na racjonalności wzmacnianej przez postępującą wiedzę naukową;
- pluralizm badawczy: tolerancja dla alternatywnych teorii, otwartość na różnorodne metody badań; krytyka błędów tradycjonalizmu, często ostrymerytorycznie, ale z jednoczesnym szacunkiem dla dorobku przeszłości³⁷.

Jedną z przyczyn spadku znaczenia szkoły chicagowskiej w nauce o polityce były zmiany w polityce wewnętrznej Uniwersytetu Chicago. W 1929 roku rektorem uczelni został młody prawnik pozyskany z Yale Law School Robert M. Hutchins, który zamiast wspierać nowe tendencje w naukach

³⁷ Wielu uczestników szkoły, łącznie z jej liderem Ch. Merriamem, wyrastało z tradycjonalizmu. Być może dlatego, mimo świadomości zasadniczych różnic teoretycznych i metodologicznych, byli oni w stanie współpracować konstruktywnie z tymi, którzy podążali całkiem inną ścieżką, jak — działający na tej samej uczelni — Hans Morgenthau, reprezentant klasycznego realizmu w teorii stosunków międzynarodowych, i Leo Strauss, twórca szkoły konserwatywno-chrześcijańskiej w filozofii polityki. Zob. O. Jütersonke: *Morgenthau, Law and Realism*. New York 2010, s. 105—146.

społecznych, czego się po nim spodziewano, bardzo szybko jednoznacznie opowiedział się za tradycyjną formułą badań i edukacji, reagując negatywnie zwłaszcza na wszelkie formy aktywności publicznej i politycznej chicagowskich politologów. Idee nowej szkoły w nauce o polityce znalazły się na cenzurowanym, skomplikowały się jednocześnie relacje między władzami uczelni a Ch. Merriamem i jego następcą Leonardem D. Whitem, który przejął funkcję dziekana Wydziału Nauki o Polityce, gdy Merriam w 1940 roku przeszedł na emeryturę³⁸.

Ostateczny rozpad środowiska nastąpił po II wojnie światowej. Większość głównych reprezentantów szkoły chicagowskiej przeniosła się na inne uczelnie: H.D. Lasswell do Yale, H.F. Gosnell do American University i Howard University, V.O. Key Jr. do Johns Hopkins, Yale i Harvardu, David B. Truman do Columbia University, Gabriel A. Almond do Princeton i Stanford, Avery Leiserson do Vanderbilt, a Herbert A. Simon do Carnegie Institute of Technology. Jedyne C. Herman Pritchett pozostał w Chicago jako kolejny dziekan Wydziału Nauki o Polityce. Tym niemniej niemal wszyscy kontynuowali rozpoczęte pod szyldem szkoły chicagowskiej działania, czego przejawem był ich aktywny udział w „rewolucji behawioralnej”. Prowadzone przez nich badania i publikowane prace naukowe wpływały bezpośrednio i znacząco na założenia i profil nurtu behawioralnego, zdecydowanie dominującego w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku w amerykańskiej nauce o polityce.

Szkoła chicagowska stworzona przez Merriama nie opierała się na sztywnych dogmatach i ortodoksyjnych założeniach — jej podstawą był „niespokojny sceptycyzm, co do adekwatności koncepcji dominujących dotąd w ramach dyscypliny i wynikająca z niego otwartość na rozwiązania niekonwencjonalne”³⁹.

Większość z metodologicznych i teoretycznych propozycji sformułowanych przez naukowców szkoły chicagowskiej w nauce o polityce brzmi dzisiaj jak coś oczywistego. Empiryzm, pluralizm metod i technik badawczych, interdyscyplinarność, dążenie do budowy teorii ogólnej — stały się podstawą nauki o polityce w epoce postbehawioralnej. Dość powszechna jest opinia, że „apel Merriama o stworzenie nauki o polityce służącej praktyce był bez wątpienia czymś unikatowym w historii dyscypliny”⁴⁰. Według H. Simona, Merriam, choć w pewnym sensie ostatecznie przegrał lokalną batalię na swojej uczelni, co zaowocowało przerwaniem rozwoju jego koncepcji Wydziału Nauki o Polityce, to odniósł zwycięstwo w skali globalnej,

³⁸ O. Jütersonke: *Morgenthau, Law and Realism...*, s. 133—134.

³⁹ D.B. Truman: *Disillusion and Regeneration: The Quest for a Discipline*. „American Political Science Review” 1965, Vol. 59, No. 4, s. 869.

⁴⁰ M.T. Heaney: *The Chicago School That Never Was*. „PS: Political Science & Politics” 2007, Vol. 40, No 4, s. 754.

wpływając skutecznie na zmianę formuły badań politologicznych i wzmocnienie statusu politologii jako pełnoprawnej i samodzielnej dyscypliny nauki. Dlatego, gdyby mógł ocenić dzisiaj jej aktualną kondycję, byłby z pewnością zadowolony⁴¹.

Nie oznacza to jednak, że spełniły się oczekiwania i prognozy Ch. Merriama i jego współpracowników, łatwo bowiem dostrzec, że naszkicowany przez nich program wciąż pozostaje w dużej mierze jedynie nieurzeczywistnionym wyzwaniem. Szczególnie dotkliwe rozczarowanie dotyczy charakterystycznej dla ówczesnego progresywistycznego myślenia nadziei na skuteczne wykorzystanie rosnącej wiedzy o polityce w procesie racjonalnej przebudowy życia społecznego, rozwoju i doskonalenia mechanizmów demokracji. Mimo to, trudno nie zgodzić się ze sformułowaną współcześnie tezą, że dorobek szkoły chicagowskiej jest „wciąż, do dnia dzisiejszego, najbardziej spójnym, twórczym i wpływowym wkładem w rozwój politologii jako dyscypliny spełniającej modelowe kryteria naukowości”⁴².

⁴¹ H.A. Simon: *Charles E. Merriam and the “Chicago School” of Political Science*. Urbana 1987, s. 10.

⁴² M.T. Heaney, J.M. Hansen: *Building the Chicago School...*, s. 589.